

УДК 72.01
ORCID ID: 0000-0002-3766-6311
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-1>

Денис Вітченко
кандидат архітектури,
доцент кафедри будівництва, геотехніки і геомеханіки
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
denis_vitchenko@ukr.net

БУДИНОК ВОЛОДИМИРА ЧУБУКА-ПОДІЛЬСЬКОГО АВТОРСТВА ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО В МІСТІ ПЕРЕЯСЛАВІ: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. *Мета статті* – визначити джерела й особливості застосування патернів української самобутності в проєкті будинку Володимира Чубука-Подільського в м. Переяславі авторства Василя Кричевського як інструменти дослідження й реабілітації цього об'єкта. **Методи дослідження.** У праці застосована сукупність таких методів, як: аналіз і систематизація наукової літератури, натурне обстеження й графічне опрацювання об'єктів дослідження, збирання фактичних (вербальних і візуальних) даних та систематизація натурних обстежень, аналіз проєктних, іконографічних і текстових першоджерел, порівняльний аналіз архітектурних концепцій. Також застосовані історико-порівняльний, історико-генетичний та іконографічний методи, які переважно застосовують під час дослідження архітектури ХХ ст. **Результати.** Проаналізовано останні дослідження та публікації щодо об'єкта розгляду. Об'ємно-просторова структура, пластика й декор об'єкта дослідження представлені як елементи та ознаки патернів української самобутності, виділені автором проєкту з українського традиційного контексту. Визначено, що джерелом української самобутності є основні типи українського традиційного житла. Як узагальнений прототип виділено українське традиційне житло – хату. Зазначено, що в 1920-х роках під впливом соціально-політичних перетворень в архітектурних об'єктах Кричевського відбувається еволюція в бік раціональності та функціональності зі збереженням народно-стильової своєрідності. Наведено шляхи збереження та реабілітації об'єкта. Характер реставраційних заходів буде залежати від результатів комплексних передпроєктних досліджень і можливих варіантів подальшого функціонального використання об'єкта. Першорядним завданням відновлення об'єкта визначено збереження автентичної матеріальної субстанції пам'ятки. Другорядне завдання – виявлення прихованих і втрачених особливостей пластики фасадів.

Ключові слова: патерни української самобутності, прототип, новотвір, реабілітація.

Denys Vitchenko
PhD in Architecture,
Senior Lecturer at the Department of Construction, Geotechnics and Geomechanics
Dnipro University of Technology
denis_vitchenko@ukr.net

HOUSE OF VLADIMIR CHUBUK-PODOLSK BY ARCHITECT VASILY KRYCHEVSKY IN PEREYASLAV: STUDY FEATURES, WAYS OF PRESERVATION AND REHABILITATION

Abstract. *The purpose of the article* is to determine the sources and peculiarities of the application of patterns of Ukrainian identity in the project of the house of Vladimir Chubuka-Podolsky in Pereyaslav by

*Vasyl Krychevsky, as a tool for research and rehabilitation of this object. **Methods.** The work uses a set of methods, such as: analysis and systematization of scientific literature, in-situ survey and graphic processing of research objects, collection of actual (verbal and visual) data and systematization of in-situ surveys, analysis of project, iconographic, and textual sources, comparative analysis of architectural concepts. Historical-comparative, historical-genetic and iconographical ones are also used, which are mainly used during the study of architecture of the 20th century. **Results.** The latest research and publications on the object of study are analyzed. The volume-spatial structure, plasticity and decor of the object of study are presented as elements and signs of patterns of Ukrainian identity, identified by the author of the project in the Ukrainian traditional context. It is determined that the main types of Ukrainian traditional housing are the source of Ukrainian identity. As a generalized prototype, it is distinguished from traditional Ukrainian accommodation a specific type of house, called khata. It is noted that in the 1920s under the influence of socio-political transformations in the architectural objects by Krichevsky there is an evolution towards rationality and functionality while maintaining folk style originality. The ways of preservation and rehabilitation of the object are introduced. The nature of the restoration measures will depend on the results of comprehensive pre-project studies and possible options for the further functional use of the object. The primary task is the preservation of authentic material substance of the listed building. The secondary task is to reveal the hidden and lost features of facade plastics.*

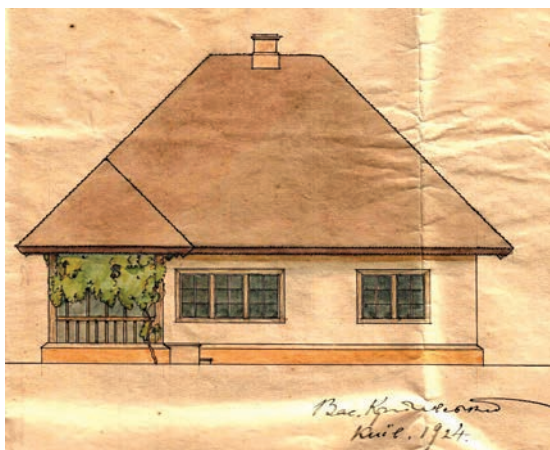
Key words: patterns of Ukrainian identity, prototype, novotvir, rehabilitation.

Постановка проблеми. 12 січня 2023 р. на державному рівні відзначено 150-річчя з дня народження Василя Кричевського. Формування самобутньої української архітектури першої третини ХХ ст. невіддільне від імені видатного українського архітектора, художника, сценографа, мистецтвознавця, педагога. Ґрунтовно досліджені два широковідомі архітектурні витвори В. Кричевського – будівля колишнього Полтавського земства в Полтаві та музей Тараса Шевченка у Каневі. Дослідження мало-відомих та незначних за обсягом архітектурних об'єктів авторства Кричевського є вкрай важливим для виявлення шляхів розвитку творчого методу майстра.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У переліку своїх праць 1891–1933 років В. Кричевський вказав і проєкт житлового будинку Чубука-Подільського в Переяславі. Цей перелік був опублікований Валентиною Рубан-Кравченко в її монографії «Кричевські і українська художня культура ХХ ст. Василь Кричевський» (2004 р.) [1, с. 615–630]. Ориґінали креслень будинку збереглись у правнучки забудовника, журналістки Олени Мех [2]. Журналіст Сергій Шевченко, виявивши на проєкті плану будинку підписи Кричевського, 2010 р. оприлюднив матеріали власної архівної розвідки в кількох публікаціях [3]. У двотомнику «Василь Григорович Кричевський: хрестоматія» (2016 р.) опубліковано авторські списки творчих робіт, підготовані В. Кричевським у 1933 та 1938 роках, серед яких запис про проєктування цього будинку в Переяславі, наведено креслення плану та фасаду будинку [4, с. 475].

Мета статті – привернути увагу до мало-відомого архітектурного об'єкта авторства В. Кричевського – будинку Володимира Чубука-Подільського на вул. Григорія Сковороди, 24 у м. Переяславі. Визначити джерела й особливості застосування патернів української самобутності в проєкті будинку Володимира Чубука-Подільського у м. Переяславі авторства В. Кричевського як інструменту дослідження й реабілітації об'єкта. Розкрити особливості його дослідження, накреслити шляхи збереження та реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Об'єкт дослідження – 1-поверховий житловий будинок, знаходиться в середмісті м. Переяслава, на вул. Григорія Сковороди, 24 (кол. Монастирська), неподалік від річки Трубіж. Будинок розташований у глибині присадибної ділянки в оточенні плодкових дерев. Має зрубну конструкцію стін, виконану з дубового бруса на цоколі з цегляного мурування. Стіни будинку за проєктом були потиньковані в характері глиняної обмазки української хати Середньої Наддніпрянщини. Покриття високого вальмового даху проєктом передбачене із солом'яних снопів, укладених рівно, без рельєфного рисунка та гребенів, що характерно для українського традиційного житла Лівобережжя. Дах має значний винос покрівлі на дерев'яних кронштейнах – «кониках». Потинькований цоколь має значний виступ за межі стіни, тобто трактований як хатня призьба. Великоформатні віконні прорізи розчленовані імпостами та обрамлені широкою лиштвою без профілювання та різьблення (іл. 1).

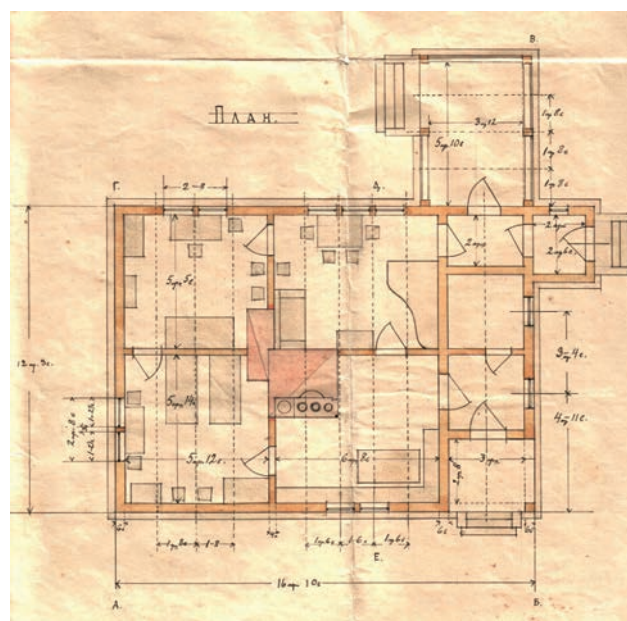

Лл. 1. Авторський кресленик В. Кричевського.
Фасад. 1924 [1, 475]

Характерною ознакою будівлі є наявність літнього приміщення – ганку-веранди, де легка огорожа з вертикальних брусків передбачає плетіння по них в'юнких рослин. Прототипом такого приміщення може слугувати «рундук» провінційних панських садиб України XIX ст., що має своє коріння в житлових будинках козацької старшини часів Гетьманщини. На початку XX ст. не залишилося пам'яток панського «старосвітського» будівництва XVIII ст. Тому «каталогом» віджилих форм українського зодчества для Василя Кричевського став гостювий будинок Григорія Галагана 1856 року у с. Лебединці на Чернігівщині авторства академіка архітектури Євгена Червінського. Будинок Галагана став для Кричевського своєрідним прототипом-посередником між втраченими взірцями народного зодчества та власними новотворами на базі української традиції народного будівництва. Василь Кричевський звернувся до архітектури будинку, ще збираючи матеріал для розробки проекту будівлі Полтавського губернського земства, й протягом життя постійно повертався до цього образу у своїй художній творчості [5, с. 30]. Форма даху й матеріал покрівлі, характер вікон, використання літніх приміщень будинку Чубука-Подільського є модернізованою й раціоналізованою реплікою будинку Галагана. Досліджуючи покрівлю на проектному фасаді будинку Чубука-Подільського, можна припустити, що її характер тотожний покрівлі будинку Галагана, де солом'яні снопи покрівлі були сформовані корінням стебел (гузирем) назовні, що надавало дахові матового відтінку.

План будівлі – компактної прямокутної форми. До прямокутника плану прибудовані вхідний ганок та крита тераса. Центром

планувальної структури будинку є піч на твердому паливі, яка слугує також і для приготування їжі. Від печі розходяться 4 перегородки, які розгороджують внутрішній простір на 3 кімнати та кухню. Усі житлові приміщення й кухня проходні з можливістю кругового проходу блоком приміщень. Праворуч до основного блоку житлових приміщень прилягають приміщення вхідної групи (ганки, веранда, вхідні тамбури) та комора. До будинку веде 3 входи, включаючи окремий вихід на «зелену» веранду (іл. 2). У внутрішньому просторі, в рішенні стелі, використана система дерев'яних балок-сволоків, відкритих в інтер'єрі кімнат.

Лл. 2. Авторський кресленик В. Кричевського.
План. 1924. [1, 475]

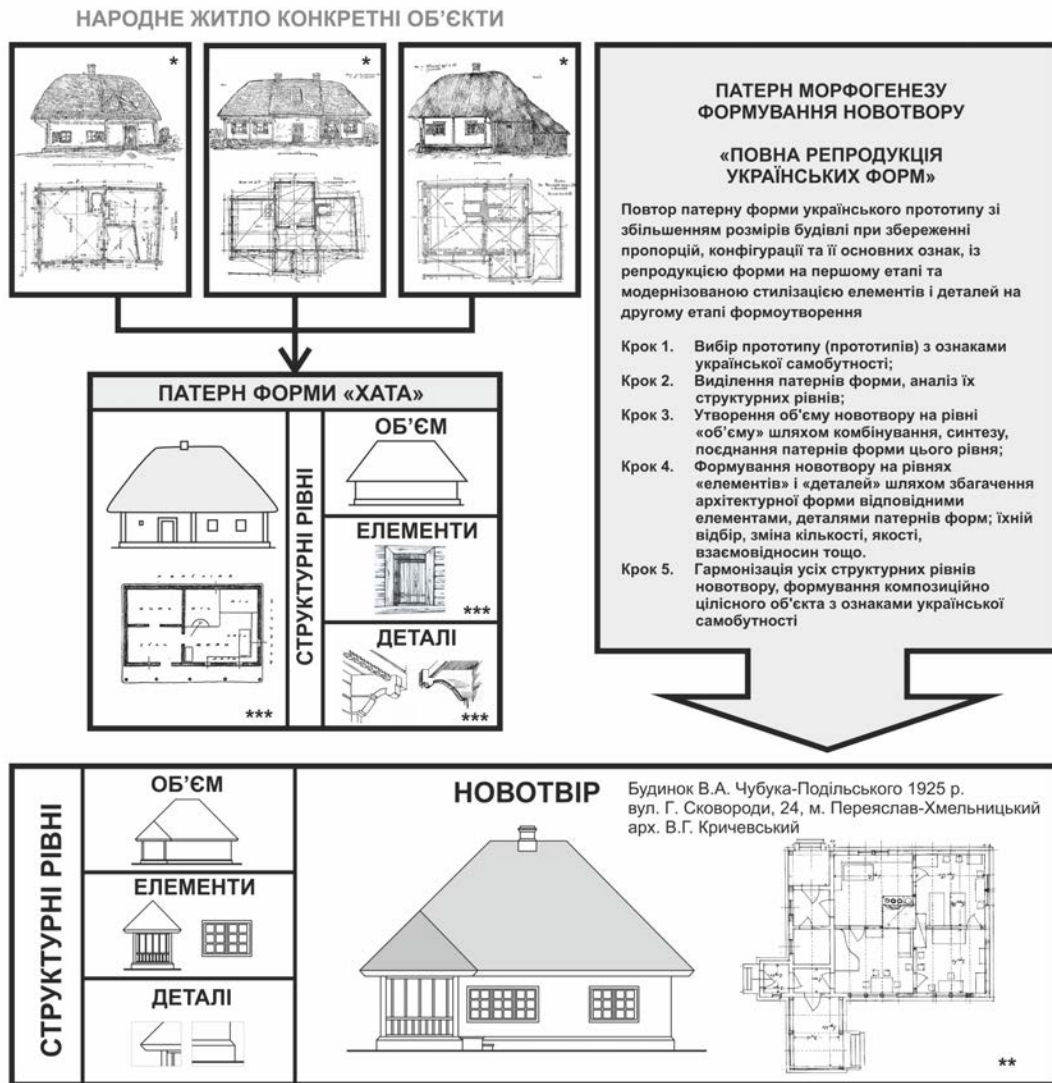
Замовником і першим власником будинку був Володимир Андрійович Чубук-Подільський (1883–1967), у 1920-х роках співробітник Інституту Тараса Шевченка в Києві (нині Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України). Небайдужість замовника до української культури, мабуть, і стала причиною звернення до Василя Кричевського щодо проекту будинку в традиційній українській стилістиці.

Василь Кричевський свідомо прагнув надати своїм творінням чіткої національної приналежності. Це відбилося в прагненні використати у своїй архітектурній практиці патерни української своєрідності – інструменти формотворення архітектурного об'єкта з ознаками української самотності, що включають патерни форми й патерни

морфогенезу. Патерні форми – узагальнена впізнавана модель (шаблон) реальних архітектурних об’єктів певного типу, що має структурні рівні (об’єм, елементи, деталі), які відповідають рівням візуального сприйняття будівлі. Патерні форми є результатом усталеного в традиційній культурі розв’язання завдань формоутворення, які відповідають функціональним потребам і матеріалізуються в будівлях за допомогою різних конструктивних схем у різних будівельних матеріалах. Патерн морфогенезу – послідовність дій залучення елементів структурних рівнів для формування новотвору. Новотвір – новий архітектурний об’єкт, що є кінцевим результатом залучення патернів форми прототипу за допомогою патернів морфогенезу [6, с. 3–4]. Один із патернів морфогенезу «репродукція» (від

лат. geroduco – відтворення) форми українського прототипу – це повтор патерну форми українського прототипу зі зміною (зазвичай зі збільшенням) розмірів споруди зі збереженням пропорцій, конфігурації та її основних ознак [6, с. 119].

Висновки. У проєкті будинку Чубука-Подільського Василь Кричевський репродукував українську хату. У цьому об’єкті чітко відтворено патерн форми «хата»: компактний паралелепіпед із високим вальмовим дахом, асиметричною композицією фасаду за рахунок зміщеного вліво головного входу з критим ганком (рундуком) і чітко підкресленою призьбою, на яку спирається невисока білена стіна з двома вікнами на південному (головному) фасаді. Відтворені деталі (лиштви вікон, характер покрівлі) вказують на патерн повної

Використані креслення: Д.М. Вітченка. Використані рисунки й креслення: * - В.К. Троценка, ** - В.Г. Кричевський, *** - В.П. Самойловича

Іл. 3. Схема застосування патерну «повна репродукція українських традиційних форм» на прикладі проєкту будинку В. А. Чубука-Подільського у м. Переяславі. [Схема автора]

репродукції на другому рівні. Габаритні розміри прототипу й новотвору приблизно однакові, тобто змін розмірів не відбулося (іл. 3). Як бачимо, для Кричевського стильовим орієнтиром була українська народна дерев'яна архітектура. У 1920-х роках під впливом соціально-політичних перетворень в архітектурних об'єктах Кричевського відбувається еволюція в бік раціональності та функціональності зі збереженням народно-стильової своєрідності.

Перспективи використання результатів дослідження. Незважаючи на перебудови та втрати (зміна конфігурації даху, обличкування стін цеглою) (іл. 4, 5), будинок на вул. Григорія Сковороди у Переяславі значною мірою зберіг свою автентичність і може бути запропонований для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (вид – пам'ятка архітектури та історії) за однією з ознак, а саме «є витвором видатного архітектора». Відповідно, характер реставраційних заходів залежить від результатів комплексних передпроектних досліджень об'єкта та подальшого функціонального використання (житловий будинок, музей, артрезиденція тощо). У будь-якому разі першорядним завданням відновлення об'єкта має стати збереження автентичної матеріальної субстанції пам'ятки. Другорядне завдання – виявити приховані й втрачені особливості пластики фасадів. Реставрація об'єкта має передбачати:

- зміцнення інженерно-технічного характеру для забезпечення збереження автентичної матеріальної структури пам'ятки (хімічна консервація деревини);

- розкриття автентичних поверхонь фасадів пам'ятки, їх пластичного вирішення (демонтаж сучасних прибудов, очищення фасадів від пізнішого обличкування цеглою, відтворення тиньку фасадів);

- відтворення втрачених дерев'яних частин будівлі: первісної конфігурації даху та покриття покрівлі, веранди, піддашку над входом. Відтворення втрачених дерев'яних деталей: лиштви вікон та кронштейнів даху. Основна вимога до заміни полягає в тому, щоб матеріал-замінник за фізичними властивостями та параметрами, а також будівельно-технологічні прийоми були максимально наближеними до традиційних.

Враховуючи незначний обсяг такого об'єкта авторства Василя Кричевського, як будинок Володимира Чубука-Подільського, та зрубну конструкцію стін, можливий варіант викупу будинку в теперішнього власника з подальшим відтворенням первісного вигляду в Музеї

Іл. 4. Сучасний вигляд будинку.
(Світлина С. Шевченка). [7, 567]

Іл. 5. Інтер'єр будинку.
(Сучасна світлина С. Шевченка). [7, 567]

народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у м. Переяслав Київської області.

Як варіант, можна створити реставраційну копію будівлі у вказаному музеї. Будівельно-відновлювальна операція «реставраційна копія» передбачає високий рівень достовірності відтворень, оскільки здійснюється за умови існування оригіналу, що виконаний із нетривких матеріалів, і для подальшого існування первісної форми потребує оновлення матеріальної структури [7, с. 153].

Відтворений реставраційними заходами об'єкт не може вважатися пам'яткою, відтворена форма має суто інформаційний, символічний характер. Натомість відтворений будинок мав би стати своєрідною пам'яткою архітектурної творчості видатного українського митця – Василя Кричевського.

Список використаних джерел

1. Рубан-Кравченко В. Кричевські і українська художня культура XX ст. Василь Кричевський : монографія. Київ : Криниця, 2004. 704 с.
2. Мех О. Чубуки-Подільські: нові сторінки в історії козацького роду. *Вісник Переяславщини*, 22.10.2014. URL: <https://visnik-press.com.ua/?p=21499> (дата звернення: 14.06. 2023).
3. Шевченко С. Переяславське відкриття. *Соловецький реквієм*. Київ : Експрес-Поліграф, 2013. С. 561–568.
4. Кричевський Василь Григорович : хрестоматія : в 2 т. Т. 1 : 1891–1943 рр. / упоряд. тому О. О. Савчук. Харків : Вид. О.О. Савчук, 2016. 532 с.
5. Вітченко Д. М. Ремінісценції будинку Г. П. Галагана в с. Лебединцях в архітектурних проектах В. Г. Кричевського. *Містобудування та територіальне планування*. 2016. Вип. 60. С. 27–34.
6. Вітченко Д. М. Патерни української самобутності в спадщині Харківської архітектурної школи першої третини XX ст.: джерела й особливості реабілітації : дис. ... канд. архітектури : 18.00.01. Харків, 2019. 362 с.
7. Прибега Л. В. Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект : монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2015. 255 с.

References

1. Ruban-Kravchenko, V. (2004). *Kry'chevs'ki i ukrayins'ka xudozhnya kul'tura XX st. Vasy'l' Kry'chevs'kyj : monografiya* [Krichevsky and Ukrainian artistic culture of the XX century. Vasily Krichevsky: monograph]. Ky'yiv : Kry'ny'cya [in Ukrainian].
2. Mech, O. (2014, Zhovten 22). Chubuky'-Podil's'ki: novi storinky' v istoriyi kozacz'kogo rodu [Chubuki-Podolskyi: new pages in the history of the Cossack family]. *Visnyk Pereyaslavshhy'ny'* [Herald of Pereyaslavshchyna]. <https://visnik-press.com.ua/?p=21499> [in Ukrainian].
3. Shevchenko, S. (2013). Pereyaslavs'ke vidkry'ttya [Pereyaslav find]. *Solovecz'kyj rekviyem* [Solovetsky Requiem]. 561–568 [in Ukrainian].
4. Savchuk, O.O. (Uporiad.) (2016). *Kry'chevs'kyj Vasy'l' Gry'gorovy'ch : xrestomatiya (T. 1 : 1891–1943 rr.)* [Krychevskii Vasily Hryhorevich : anthology : in 2 vol., Vol. 1: 1891–1943]. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Vitchenko, D. M. (2016). Reminiscenciyi budy'nku G.P. G'alagana v s. Lebedy'ncyax v arxitekturny'x proektax V. G. Kry'chevs'kogo [Inheritance of the building owned by G.P. Galagan in the village Lebedintsy in the architectural projects of V. G. Krichevsky]. *Mistobuduvannya ta tery'torial'ne planuvannya*. [Urban planning and territorial planning], 60, 27–34 [in Ukrainian].
6. Vitchenko, D. M. (2019). *Paterny' ukrayins'koyi samobutnosti v spadshhy'ni Xarkivs'koyi arxitekturnoyi shkoly' pershoyi trety'ny' XX st.: dzherela j osobly'vosti rehabilitaciyi* [Patterns of Ukrainian originality in the legacy of the Kharkiv architectural school of the first third of the XXth century: sources and features of rehabilitation]. (Dys. kand. Arxitektury). Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet mis'koho hospodarstva imeni O.M. Beketova, Kharkiv [in Ukrainian].
7. Pry'byega, L. V. (2015). *Arxitekturna spadshhy'na Ukrayiny': pam'yatkoohoronnyj aspekt : monografiya* [Architectural heritage of Ukraine: monument protection aspect: monograph]. Ky'yiv : Insty'tut kul'turologiyi NAM Ukrayiny'[in Ukrainian].

Подано до редакції 17.07.2023